

ҚАЗАҚТЫҢ БАС АҚЫНЫ – АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫНЫҢ «МАСҒҰТ» ПОЭМАСЫ

Ширинбеков Дастан Медетбек ұлы
Кошкинова Айнаш

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 2-курс студенттері.

Ғылыми жетекшісі: **Байзақов Жандос Абдазимович (PhD)**

АННОТАЦИЯ

Абай бірнеше өлеңдерінде, поэма жазуды өзіне мақсат етпеген тәрізденетін. Сонда Әзірет Әлі айдаһарды жазғаным соң, сарала қызды жырлағам жоқ деп бір кезек айтса, тағы бір уақытта ел шапқан батырды, қызықты қыздырмалап айтсам, (қызығып тыңдар едің деп, оқушыны шеней түсетін. Жәй бос уақыт өткізетін қызыңшыл, қысыр кеңесті құмарланып тыңдар едің дейтұғын.

Кілт сөздер: Бас ақын, төл туынды, көркем шығарма, поэма, өлеңдер жинағы, жанр, классик ақын, шарықтау шегі.

«COMPLETE WORKS OF MAIN KAZAKH POET Abai KUNANBAYUL»

ABSTRACT

In some of his poems, Abai pretended that he did not intend to write a poem. Then Hazrat Ali once said that I didn't write about the dragon, I didn't sing about a different girl, and at another time when I told him about a hero who conquered the country, he said that he would listen to the student with interest.

Key words: Main poet, original work, artistic work, poem, collection of poems, genre, classic poet, climax.

Кіріспе бөлім: Абай өзі ойлаған өсиеттік, адамгершілік терең тәлім-тәрбие туа қоймайтындай көретін. Өз басының ұзақ ақындық еңбегі бойында Абай поэма жанрына анықтап зер салған жоқ. Тек, кейін тәрбиесінен шыққан шәкірт ақындарына ғана әр алуан тақырыптар беріп, анық поэма дерлік күрделі сюжеті бар шығармаларды соларға жазғызады. Ал солай бола тұрса да, өзін-өзі тежеп, ақындық шығармаға жанр жағынан да арнаулы қатаң талап қойған ақынның, жоғарыда аталған, үш поэманы жазғанын кереміз.

Негізгі бөлім: Абайдың көп лирикалық шығармаларын, ұстаздық тәрбиелік ойларға арналғанын көреміз. Өзі көп дәстүрлерін қабылдаған орыс классиктері: Пушкин, Лермонтовтың, не Байрон сияқты Европа классигінің анық үлкен поэма жазудағы өрнектеріне Абай бой ұрмайды. Олардың поэмалары кең өмірді мол қамтитын, кейде роман-поэма, кейде ірі қалың уақиғалы, шытырман шебер тартысы бар романтикалық поэма боп, көркем, шебер қалыптанса да, Абай ол жанрға қызықпайды.

Осы жылдарды еске алғанда, Абайдың біз тексергелі отырған поэмалары ең әуелі жоғарыда ескерткендей, шағын хәлдерді алып, содан өсиеттік, ұстаздық ой туғызуға тырысады. Екінші жағынан, Абай өзінің ұзақ шығармалар тудырушылық қуатын байлап, осы тұста тәжірибе жасап көреді.

Енді осы айтылған жалпы жайларды жеке шығармаларынан, үш поэманың әр алуан өзгешеліктерін талқылаудан аңғарып көрейік. Алғашқы тексертуіміз – «Масфұт» поэмасы. Бұл поэма, туралы Абайдың өзі атап көрсеткен деректері жоқ. Бірақ шығарманың ішіндегі кейбір белгілерге (қарағанда, бұның уақиғаны, тақырыбы шығыс халықтарының аңызынан алынғаны байқалады).

Ең әуелі қаһарманның аты – Масфұт. Оның тіршілік еткен шәһәрі – Бағдат. Заманы – Харон-Рапид халифтың тұсы. Кейін Масфұтқа кездесетін қария мұсылмандардың дін аңыздарында жүретін Қызыр, қазақша Қыдыр аталады.

Ол сол айтылған аңыздар бойынша өлмейтін, мәңгі жасайтын жалғыз жан. Әр заманда, әр ортаның адамына оқта-текте бақдәулет әкелетін, ырыс үлестіруші болады. Міне, сөйтіп, осы аталған белгі, кереметтердің бәріне қарап, біз Абай поэмасының негізгі шығыс аңызынан алынған дейміз.

Жалғыз-ақ Абай осы аңызды өзінің адамгершілік үгітіне мысал етіп, өзіндік ойларын тарату көнінде үлкен кәдеге жаратады. Поэмада Абай арабтың тарихын, тірлік шындығын көрсетпек емес. Қызырдың қызырлығын да баяндамақ емес. Олардың барлығы да поэманың идея жағынан қарағанда, тек бір көмекші (қосымша хал мен жайлар. Анығында, олар шартты түрде алынған аңызды жалпы шартты орта деуге болады.

Ақынды шығарманың ішінде қызықтыратын бір-ақ қаһарманы – Масғұттың ғана жайы. Сол Масғұтты бірнеше ерекше хәлдерге, уақиғаларға ұшыратып барын, Абай оған үлкен сапалы адамгершіліктің қасиеттерін бітірмек болады. Бір жағынан қарағанда, Масғұт қай заманның адамына болса да, Абайдың ұғымынша, үлгі боларлық, жоғары дәрежедегі ұжданды адам, ұнамды кейіпкер.

Абай қаһарманының және бір ерекшелігі — ол өзгеше көрнекті күшті ортадан шыққан адам емес. Орташа көптің бірі. Әдейі дәулет, өмір, құдірет, ақыл-өнермен асырып шығарған адам емес. Халық ішіндегі, қатардағы қалың көптің жас өкілі. Масғұтқа осындай сипат, қасиеттер беру арқылы, Абай оны өзінің жоғарыдағы атап берген Бағдатынан, Харон-Рашидінен, Қызырынан да аулақтап бөліп шығарады. Өзі үгіттеп жүрген жақсы жастардың өз заманындағы мінез-құлқына, арманды адамгершілігіне Масғұтты үлгі етеді. Оның белгісін және де шартты түрдегі аңыздық бояуды алып тастап қарасақ, ашынырақ көреміз. Ол ақылдылықтан қашады. Байлықтан қашады. Соның екеуін де сынап, талғап отырып жиреніп шығады. Сол Масғұттың ақылдан қашуы – Абайдың өз басындағы, өз ортасындағы күйге аса жақын келеді. Ол көп айтатын шерлі уайымы бойынша, көп наданның арасындағы бір жалғыздың халін нандай трагедиялық, ауыртпалық хал деп отыр. Масғұтқа Абай сол өз

басының аянышты күйін айтқызып отыр. Байлық турасында сөйлегенде де, Масғұт Абай заманындағы бай менен сол байлық аздырып жүрген байдың өзін де және оның қоршау-қошеметтерін де сынайды.

Кейін Масғұт қызыл жемісті алғанда, нәсіпқұмар көп жастың жолынан жырақ шығады. Ол әйелді, ең алдымен, адамзаттың қақ жарымы деп түсінеді. Әйелдің достығын ерекше қадір тұтады. Адам баласына дос боламын деген үлкен адамгершілік талапты өз өмірінің мақсаты етіп қояды. Ер жынысы мен әйел жынысы адамды алдында терең дәрежеде бағаланады. Осы ойлардың барлығы да біз тексеріп өткен Абай шығармаларында ақынның өзі көп үгітінен көркем жырлар, терең ойлар тудырған тақырыптары емес пе еді?!

Сөйтіп, шығыстан келген аңыз, мағыналы мазмұны бар дегенде немесе ақынның өз ойын баяндауда керекке жаратылған творчестволық материал ғана болып отыр. Абайды поэманың оқиғалары қызықтырып жетелейді. Ол оқиғаларды, адамдарды барлық мінез істерімен, сөздерімен, Абай өзінің дағдылы идеясына қарай пайдаланады.

Қорытынды бөлім: Ақын поэмасының ойы өмір оқиғасынан, тартысынан тумайды. Қайта сол оқиға, тартысының бәрі ақынның ақылынан туады. Осындай сюжетті әңгіме (кұруда, суреттеп көрсету орнына, баяндаған ойды басшы ету арқылы Абай бұл поэмасының композициясын ойдағыдай толық көркем, тұтас етіп шығара алмаған. Ол әсіресе осы поэманың екінші бөлімінен аңғарылады. Композицияның құрылыста логика болмай кетеді. Өйткені тұтас күрделі сюжеттік құрылысының шартына бағынса, Масғұттың қызыл жемісті жегеннен кейінгі іс-әрекеттері баян етілгенін көрсек керек еді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР (REFERENCES)

1. Жұмалиев Қ. Абайға дейінгі қазақ поэзиясы және Абай поэзиясының тілі. Алматы, 1948.
2. Абай Құнанбайұлы. Толық жинақ. Қызылорда, 1933.
3. Әуезов М. Уақыт және әдебиет. Алматы, 1962.